

ELEMENTE ALE CULTURII SPIRITUALE DACICE ÎN OBICEIURI TRADIȚIONALE ROMÂNEȘTI

M. VALEA, A. NISTOR

În strinsă legătură cu nevoile vieții, oamenii, din cele mai vechi timpuri și-au îndreptat atenția asupra soarelui, dătător de căldură și lumină și a norilor aducători de furtuni sau de ploii fertilizatoare.

Despre un cult urano-solar existent la daci în perioada preromană, cercetările arheologice au adus mărturii de necontestat. În acest sens, Hadrian Daicoviciu, susține, pe bună dreptate, că încă din vremea când Herodot amintea despre strămoșii noștri, „Gebeleizis va fi tronat în închipuirea geto-dacilor ca stăpîn al cerului întreg, nu numai al fulgerului aducător de moarte”¹, pentru ca în secolele I î.e.n. — I e.n., religia dacilor să aibă un caracter predominant urano-solar².

În aceeași ordine de idei, potrivit relatărilor savantului Albert Grenier, la gali, roata solară și fulgerul apar, adesea, ca atribute ale unuia și aceluiași zeu; o statueta, de exemplu, redă o zeităate care ține fulgerul în mîna dreaptă, ca Jupiter, pe umăr poartă o duzină de spirale în forma literei S iar în mîna stîngă are o roată solară. În cîteva regiuni din estul Galiei, apare, în mod frecvent, un grup statuar înfățișînd un zeu cavalier care are ca atribute, fie fulgerul, fie roata solară. Gali, de fapt, — afirmă Albert Grenier — au adorat cerul în diferitele sale manifestări pînă în epoca romană, fără a-și imagina o zeităate distinctă pentru fiecare din fenomenele cerești. La fel, pentru vechii latini Jupiter era Fulgur (fulgerul) și, în același timp, Lucetius (luminosul)³.

O însemnătate de prim ordin în religia dacică a avut, după cum este cunoscut, „cavalerul dunărean“. E foarte probabil — subliniază Radu Florescu — ca eroul cavalier să fi ocupat locul central, „cu rol de izbăvitor“, în credințele dacilor, ținînd seama de popularitatea de care s-a bucurat această zeităate în cadrul artei provinciale romane în Dacia⁴. „Marea răspîndire a tăblițelor redînd cavalerul dunărean pe teritoriul Daciei — arată Constantin Daicoviciu — se explică prin preferința pe care o acordă populația dacă acestor tăblițe chiar în virtutea înruderii spirituale și religioase care exista între aceste reprezentări și credințele populare”⁵.

Vasile Pârvan, evidențiînd caracterul urano-solar al acestei zei-
tăți⁶, precizează că „cel puțin din sec. III. a. Chr. încoace, a trebuit să se închege definitiv la Dunăre și plastic, iar nu numai religios, con-

¹ Hadrian Daicoviciu, *Dacii*, București, 1965, p. 173.

² Idem, p. 173 și 175.

³ Albert Grenier, *Les Gaulois*, Paris, 1923, pp. 116—117.

⁴ Radu Florescu, *Arta dacilor*, București, 1968, p. 16.

⁵ Constantin Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1945, pp. 155—156.

⁶ Vasile Pârvan, *Getica*, București, 1926, p. 521 și 641.

ceptul zeului-cavaler dublat apoi în acela al „zeilor-gemeni“ irano-thraco-eleni, Acvini-Dioscuri⁷.

Pe numeroase reliefuri care redau cavalerul, acesta poartă în sulită un balaur⁸ ce are — după părerea lui Vasile Pârvan — „aerul unui monstru biruit“⁹. Sub înfățișarea unui monstru se prezintă, de fapt, și stindardul dacilor iar trompetele lor redau, stilizat, capul animalului fantastic cu gura deschisă¹⁰.

Existența imaginii șarpelui-balaur încă din bronzul IV pe numeroase obiecte din Dacia este explicabilă — potrivit lui Vasile Pârvan — la daci, purtători de talismane, „simbole solare și cerești“, prin credința lor că îi apără de „nenorocire“ și, în același timp le aduc fericirea¹¹. Uneori, șarpelui purtat în sulită de cavaler i se substituie securea dublă¹² — atribut al divinității care stăpânește fulgerul¹³ — prevestitor al ploii¹⁴.

Vasile Pârvan susține că „demonul serpentiform“ întruchipează, în credința dacilor, furtuna învinsă și stăpinită de zeul călăreț¹⁵ și, totodată, — după cum s-a arătat mai sus — își avea și rolul de a aduce oamenilor fericire. Ori, acceptînd ideea existenței la daci a unei zeități urano-solare, socotim că șerprii purtați în sulite redau, de fapt, plastic, norii aducători fie de furtună, fie de ploaie binefăcătoare.

Mircea Eliade afirmă că șerprii-balauri sînt „simbolul virilității celeste“¹⁶ ce se manifestă, desigur, sub formă de ploaie sau de furtună distrugătoare. Zeitatea urano-solară concepută de daci — după cum subliniază același autor — „sub două aspecte coexistente: minioasă și blîndă, neîndurătoare și lesne iertătoare“¹⁷, cazuri similare găsindu-se la zeitățile din Orientul Apropiat și India¹⁸, învinge și domină, deci, norii-șerpri, determinînd fie căderea ploii, fie furtuni năprasnice. Pomenind despre obiceiul dacilor de a „săgeta cerul“, Herodot relatează: „tot tracii aceștia, de asemenea, cînd tună și fulgeră, trăgînd cu săgețile spre cer, amenință zeul“¹⁹. Acțiunea întreprinsă de daci a fost înțeleasă de Herodot ca fiind o amenințare propriu-zisă; de fapt, arată C. Daicoviciu — „un act de cult“, o formă de acțiune sacră de îndepărtare a furtunii sau o împăcare a zeului vrea să însemne săgetarea cerului, recte a norilor“²⁰, iar Mircea Eliade ajunge la concluzia: „Foarte probabil, nu

⁷ Idem, p. 648.

⁸ Idem, p. 641.

⁹ Idem, p. 521.

¹⁰ Idem, p. 523.

¹¹ Idem, p. 641.

¹² D. Tudor, I. *Cavalieri Danubiani*, în *Ephemeris Dacoromana*, VII, Roma, 1937, pp. 288, 297, 310, 322.

¹³ V. V. Struve, D. P. Kallistov, *Grecia antică*, București, 1958, p. 44.

¹⁴ Mircea Eliade, *Traité d'histoire des religions*, Paris, 1959, p. 49; *Mitul re-integrării*, București, 1942, p. 20; Simone Waisbard, Roger Waisbard, *Mumiile din Peru*, București, pp. 181—182.

¹⁵ Vasile Pârvan, *op. cit.*, pp. 520—521, 641.

¹⁶ Mircea Eliade, *Mitul re-integrării*, p. 20.

¹⁷ Idem, p. 45.

¹⁸ J. P. Conrad, *La culte du taureau*, Paris, 1961, pp. 59 și 115.

¹⁹ *Istoria României*, vol. I, 1960, p. 331.

²⁰ C. Daicoviciu, Herodot și pretinsul monotheism al geților, în *Apulum*, vol. II. (1943—1945), p. 92.

zeul (Gebeleizis) era amenințat, ci puterile demonice manifestate în nori. Altfel zis, este vorba de un act cultural pozitiv: se imită și indirect se ajută zeul fulgerelor, trăgînd săgeți împotriva demonilor tenebrelor²¹.

Prin „săgetarea” norilor în timp ce tună și fulgeră, dacia săvîrșeau, deci, un „act” al cultului urano-solar, redînd simbolic felul în care credeau că acționează divinitatea, încercînd, în acest fel, să o invoce sau să o „ajute” să supună norii-balauri pentru ca aceștia să nu fie aducători de furtuni ci de ploi fertilizatoare.

Ocupîndu-se de rolul șarpelui uranian în religia dacilor, Nicolae Iorga afirmă: „Ar trebui, deci, să se admită că balaurul de pe steagurile dace nu e numai un simbol animalic, ci esența religiei strămoșești²². Există o izbitoare asemănare între „săgetarea” practică de daci și scenele de pe numeroase monumente mitriace în care zeul, după părerea lui M. Vermaseren, țintește cu arcul spre nor pentru ca acesta să sloboadă ploaia pe pămînt²³. Merită atenție și afirmația lui Vasile Pârvan despre sincretismul petrecut cu mult înainte de stăpînirea romană în Dacia a conceptului zeului-cavaler cu credința mitriacă²⁴.

Diferitele tipuri de monede de factură dacică considerate, cu ani în urmă, imitații „barbare” după tetradrahmele lui Filip al II-lea și ale lui Alexandru cel Mare cît și după cele bătute de districtul I al Macedoniei au reversul, de obicei, redat, ca și cel al monedelor lui Filip al II-lea, printr-un personaj călare. Figura călărețului este reprezentată în mod constant și pe reversul monedelor celtice²⁵. De fapt, nu este vorba de simple imitații ci, după cum se exprimă numismatul Octavian Iliescu, de „un stil original²⁶ propriu lumii dacice și celtice²⁷. În aceeași ordine de idei, numismații C. Preda și Gheorghe Constantinescu afirmă: „Nu știm și nici nu putem cel puțin să facem unele presupuneri cît de cît plauzibile asupra sensului pe care-l acordau geto-dacii efigiei de pe avers și călărețului de pe revers. Despre o apropiere între sensul pe care-l aveau reprezentările de pe monedele originale și cel acordat de geto-daci reprezentărilor de pe imitații, mai ales celor din faza tîrzie, nu credem că poate fi vorba. De asemenea, este greu de găsit o explicație multor elemente de stilizare sau de decor suplimentare, frecvent folosite pe diferite serii de imitații²⁸.

Atenția ce s-a acordat de către daci și celți figurii calului și călărețului nu ni se pare întîmplătoare. În cazul monedelor dacice de tip

²¹ Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, București, 1980, p. 67.

²² Nicolae Iorga, *Isotria românilor*, vol. I, partea I-a, București, 1936, p. 85.

²³ Martin Vermaseren, *Mithra ce dieu mysterieux*, Paris—Bruxelles, 1960, pp. 73—74 și 76.

²⁴ Vasile Pârvan, *op. cit.*, pp. 457 și 522.

²⁵ Dr. G. Severeanu, *Symboles religieux sur les monnaies celtiques*, în *Buletinul Societății numismatice române*, nr. 59—60, iulie—decembrie 1926, București, pp. 41—42; Aldor Gyula, A tótfalusi Kelta éremlelet, în *Numizmatikai Közlöny*, III, 1904, f. III, Budapest, p. 55.

²⁶ Octavian Iliescu, *O emisiune interesantă de monede dace*, în *Cronica numismatică și arheologică*, București, iulie—decembrie 1942, p. 42.

²⁷ Dr. G. Severeanu, *op. cit.*, p. 42.

²⁸ C. Preda și Gh. Constantinescu, *Geții dintre Siretul inferior și riul Buzău în lumina descoperirilor monetare de la Dumbrăveni (Jud. Vrancea) în Studii și cercetări de numismatică*, vol. IV, 1968, p. 37.

„Hunedoara“, de pildă, (folosim ca exemplu, acest tip de monede, ele fiind socotite printre cele mai îndepărtate de monedele macedonene ca manieră de lucru, avînd o circulație restrînsă) admițînd ideea că ele imită, pur și simplu, monedele macedonene, ce ar fi oprit pe meșterii daci să imprime atît aversul cît și reversul aceluiași tip de monedă, fie al lui Alexandru fie al tatălui acestuia? În realitate, acest tip de monede dacice are pe revers, după cum s-a mai arătat, figura calului și călărețului, ca și monedele lui Filip al II-lea iar pe avers, la fel ca monedele lui Alexandru, cea a lui Hercule.

Este cunoscut faptul că Hercule nu este în exclusivitate erou-zeu grec²⁹. Asemănători lui erau Ghilgameș în Babilon, Melkart în Fenicia³⁰, Samson la evrei, Gesser Khan la turco-mongoli și — potrivit afirmațiilor lui Mircea Eliade — eroii-zei ai popoarelor indo-europene. Eroul, în toate cazurile, prezintă raporturi cu fecunditatea³¹, fertilitatea, invinșînd „tot ce este întunecat și rău“³². Locuitorii din Creta, coloniile grecești din Asia, Grecia propriu-zisă, Sicilia etc. și-au adus aportul la legende despre Hercule, fie desfășurînd, spontan, tema eroului-zeu, fie adăugînd fondului comun povestiri exotice ce se refereau la divinități asiatice, africane, celtice, scitice etc., similare lui Hercule³³.

Leul învins de eroul Hercule simbolizează — după părerea specialiștilor, apele torențiale care fac ravagii în valea Nemei sau tunetul în timpul furtunii³⁴. În sprijinul celei de a doua ipoteze sînt aduse afirmațiile lui Hesiod și Apollodor după care leul este o creație a furtunii³⁵. În ce privește pe daci, Vasile Pârvan afirmă că Hercules Victor, zeitate menționată în Dacia romană nu este decît traducerea în latină „a ideii indigene despre zeul... biruitor al tuturor celor rele“³⁶. Prof. dr. Iosif Constantin Drăgan evidențiază faptul că dorienii, care au ocupat teritoriul Greciei peninsulare și insulare, venind în valuri succesive, sînt triburi trace de la Dunăre³⁷. Ori, se cunoaște că pătrunderea din nord a dorienilor în Peloponez la sfîrșitul secolului XIII î.e.n. — începutul sec. XII î.e.n. este strîns legată de povestirile despre eroul Heracle-Hercule, conducător al acestor triburi³⁸.

Părerile competente ale savanților români și străini privitoare la originea lui Hercule și la tîlcul luptei acestuia cu leul, ne întăresc convingerea că dacii, imprimînd pe aversul monedei de tip „Hunedoara“ capul eroului-zeu și pielea leului învins, au acționat în mod deliberat, pentru a scoate în evidență ideea de bază a credinței lor, ca și în cazul în care eroul apare în postură de biruitor al monstrului balaur.

²⁹ N. A. Kun, *Legendele și miturile Greciei antice*, București, 1958, p. 131; *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, Paris, 1881, (F—J), p. 81.

³⁰ N. A. Kun, *op. cit.*, p. 131.

³¹ Mircea Eliade, *Traité...*, p. 138.

³² N. A. Kun, *op. cit.*, p. 131.

³³ *Dictionnaire...*, p. 81.

³⁴ Idem, p. 86.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Vasile Pârvan, *op. cit.*, pp. 145—146.

³⁷ Revista „Noi Tracii“, anul VII, nr. 72, oct., 1980, p. 3.

³⁸ V. V. Struve, D. P. Kallistrov, *op. cit.*, pp. 73, 79 și 81.

În reprezentările religioase străvechi un rol însemnat îl ocupă taurul, legat aproape totdeauna de cultul solar și al divinității uraniene³⁹. „Este o trăsătură comună a aproape tuturor religiilor taurine antice, — arată J. R. Conrad — faptul de a asocia cultul taurului de creșterea vegetației”⁴⁰. Alături de alte popoare, cretanii credeau că vigoarea și fertilitatea taurului sînt concentrate în coarne și că, astfel, un obiect plasat între ele devine, în mod magic, beneficiar al influxului lor vital⁴¹.

Originea și semnificația mitului răpirii Europei de către taurul divin nu au putut fi stabilite cu certitudine dar se pare că se leagă de celebrarea unor sărbători cretane și grecești⁴² incluse într-un cult urano-solar în care zeitatea cerească cu chip de taur, are părul și coarnele din aur⁴³.

Pe teritoriul României, la Tg. Mureș, s-a găsit un tip de brățări hallstattiene de aur ale căror capete se termină într-un cap de taur. Brățările au avut o semnificație religioasă care rezidă în reprezentarea coarnelor sacre⁴⁴. Răspîndit în pădurile Daciei și Traciei, bourul și zimbrul se bucura ca și taurul, la geto-daci de o cinstire religioasă specială. E cunoscută imaginea lui redată pe învelișul de fier al unui scut aflat la Piatra Roșie⁴⁵. De asemenea, pe un fragment de ceramică pictată de la Grădiștea Muncelului apare figura unui animal care, credem, după coarnele ce i se văd doar în parte, că redă un taur⁴⁶. Pe ceramica dacică de la Poiana, Sf. Gheorghe — Bedehaza, Piatra Neamț, Porolisum⁴⁷, sînt redată, mai mult sau mai puțin reușit, coarnele animalului sacru iar pe un fragment de la Grădiștea Muncelului sînt pictate coarne taurine cu roți solare între ele⁴⁸.

Cercetările arheologilor români au dat la iveală un interesant material documentar care pune în lumină aspecte ale cultului fertilității la daci. Scena de pe rhytonul de la Poroina, unde personajele țin în mîini vase sau ridică brațele implorînd divinitatea, este încadrată de către D. Berciu într-un cult local al rodirii și belșugului, amintind de o altă scenă asemănătoare de pe o cupă de aur iraniană, legată de zeul ploii, al fertilității⁴⁹. Personajele feminine reprezentate pe două boluri

³⁹ Revista de referate și recenzii (istorie, etnografie), nr. 1, 1966, p. 63.

⁴⁰ J. R. Conrad, *op. cit.*, p. 149.

⁴¹ Idem, p. 138.

⁴² Dictionnaire (D—F), p. 862.

⁴³ N. A. Kun, *op. cit.*, p. 120.

⁴⁴ Dorin Popescu, *Cercetări arheologice în Transilvania* (IV), în *MatArh*, vol. II, pp. 217—218, 221.

⁴⁵ C. Daicoviciu, *Cetatea dacică de la Piatra Roșie*, 1954, p. 121.

⁴⁶ *Studii și cercetări de istorie veche*, nr. 1—2, 1953, Șantierul Grădiștea Muncelului, pp. 182—183, fig. 34.

⁴⁷ Radu și Ecaterina Vulpe, *Les fouilles de Poiana*, în *Dacia*, vol. III—IV, 1927—1932 (première partie), p. 287, fig. 36/6; K. Horedt, Așezarea de la Sfîntu Gheorghe — Bedehaza, în *MatArh*, vol. II, pp. 26—27; Anton Nițu, Ioana Zamoșteanu și Mihai Zamoșteanu, *Sondajele de la Piatra Neamț*, în *MatArh*, vol. VI, 1959, p. 363, fig. 4/8; M. Macrea, D. Protase și M. Rusu, *Șantierul arheologic Porolisum*, p. 367.

⁴⁸ SCIV, 1—2, 1953, p. 184, fig. 36.

⁴⁹ D. Berciu, *Arta traco-getică*, București, 1969, pp. 122, 156, 160.

fragmentare descoperite la Popești pe Argeș⁵⁰, ni se par, de asemenea, că redau un act al cultului urano-solar legat de fertilitate. Dansul figurilor feminine îmbrăcate într-un costum ușor, cu sînii goi, ridicarea brațelor de către figurile de pe primul fragment de bol, spațiul dintre „dansatoarele“ de pe fragmentul al doilea, umplut cu motive vegetale apropiate uimitor scena de cea a „paparudelor“ din credințele românești în care se invocă fertilizarea pămîntului. În așezarea getică de la Tei, a fost găsită o ștampilă de lut care redă o figură umană în picioare, cu părul zbîrlit în formă de raze, cu avanbrațele ridicate și degetele mîinilor desfăcute⁵¹. Deasupra fiecărei mîini ridicate se află un vas; cel de deasupra mîinii stîngi este așezat vertical, cu gura în sus iar celălalt, orizontal, cu gura spre exterior. Deasupra vasului culcat se găsește o roată solară cu șase raze. Lîngă personajul principal, în al doilea plan, în dreptul gurii vasului culcat, o figură umană ține mîinile ridicate. Ștampila de lut, credem că reproduce o scenă din cultul urano-solar la daci, în care zeitatea determină căderea ploii cerută de oameni. Prin vasul așezat, simbolic, cu gura în sus, se pare că se așteaptă săvîrșirea miracolului apei iar vasul redat culcat, deasupra și în dreptul figurii umane, poate simboliza căderea ploii binefăcătoare. Roata solară de deasupra vasului culcat ar putea simboliza momentul în care zeitate a determinat căderea apei. Personajele se află într-o atitudine, parcă, de implorare a manei cerești sau de adorare a zeului pentru miracolul săvîrșit. În acest sens, rețin atenția și afirmațiile lui B. A. Ribakov⁵² că, încă în perioada timpurie a culturii Tripolie, în cadrul ritualurilor legate de invocarea ploii, existau figuri feminine redată ridicînd cupe uriașe spre cer. Figurile sînt foarte stilizate, au o steatopigie accentuată iar capul și mîinile lipsesc. Într-o perioadă mai tîrzie — arată B. A. Ribakov — stilizarea a mers atît de departe încît cupa stă direct pe o bază cilindrică care amintește numai de departe o formă feminină. Ridicarea unui vas spre cer face parte din ritualurile multor popoare, fiind legată totdeauna de practicile magice ale germinării⁵³. Pe această linie, atrage atenția marele sanctuar patruleter de pe terasa a X-a de la Grădiștea Muncelului, ale cărui 60 de coloane de andezit susțineau — după părerile arheologilor — vase mari de piatră⁵⁴ care își aveau un rol important în cultul agrar, urano-solar la daci.

În religiile antice un rol important l-au avut porumbeii, păsări socotite prevestitoare ale vremii⁵⁵. Figura acestei păsări este redată de către meșterii daci pe un fragment de vas descoperit la Grădiștea Muncelului⁵⁶ cit și ca piesă de ornament purtînd simboluri solare pe aripi

⁵⁰ Alex. Vulpe, *Reprezentări umane pe cupele getice de la Popești*, în SCIV, nr. 2/tom 16, 1965, București, pp. 341—351.

⁵¹ Idem, p. 348.

⁵² Revista de referate și recenzii (istorie, etnografie) nr. 12, 1965, pp. 853—854.

⁵³ Idem, p. 854.

⁵⁴ Hadrian Daicoviciu, *op. cit.*, p. 146.

⁵⁵ Mircea Eliade, *Traité...*, p. 81.

⁵⁶ SCIV, nr. 1—2/1953, o.c., p. 168.

și pe coadă⁵⁷, ceea ce duce la ideea că și în cultul urano-solar dacic, porumbelul a avut un rol important.

Romanizarea Daciei a dat un impuls tendințelor de sincretism religios, astfel că populația băștinașă pentru a-și exprima simțămintele sale religioase se servea de nume greco-romane date zeităților⁵⁸ dar, deși fondul religios dacic a fost copleșit de cultura greco-romană, nu s-a reușit să se înăbușe în întregime credințele religioase proprii lumii dacice, înviorate în vremurile de început ale evului mediu. Adorarea forțelor naturii persistă sub diferite forme în creștinism, inclusă fiind și în repertoriul obiceiurilor românești legate de muncile agricole de peste an și de păstorit. Printre obiceiurile tradiționale, cele ale sărbătorilor de iarnă, au ocupat, datorită amploarei lor, un loc deosebit, în cadrul acestora colindele laice reprezentând adevărate comori ale culturii populare. Referindu-se la originea acestor creații, V. I. Cicerov sublinia: „Întreg repertoriul colindelor vânătoarești, voincești, mitologice etc. este tragic și numai urările făcute cu prilejul Calendelor romane din ianuarie au analogii cu moș Ajunul pițărăilor. Pentru colindele arhaice, nu se găsește corespondentul în antichitatea greco-romană. Tocmai faptul acesta presupune existența unui străvechi fond local de tradiții orale, de altfel, foarte răspândit în lumea geto-tracilor căci de la aceștia, colindele arhaice au tradiții puternice la ruși, bulgari, sârbi și români adică în acele teritorii străvechi unde au trăit în antichitate strămoșii slavilor și tracilor, indo-europenii. În colindele acestor popoare se deslușește uimitor de limpede practica tradițională a unor străvechi ritualuri de rodire și fecunditate⁵⁹.”

Cercetînd conținutul colindelor laice și a legendelor românești, atrage atenția personajul denumit Crăciun. Uneori el este menționat ca stăpîn al peșterii în care s-a născut Cristos, alteori ca cioban bogat, foarte bătrîn, de lege păgînă⁶⁰. Tinerii colindători își spun „feții lui Crăciun”⁶¹, „copiii lui Crăciun”⁶² sau „aspăciorii lui Crăciun”⁶³ alui bătrîn⁶⁴. Împreună cu ei umblă la colindat și Crăciun⁶⁴ identificat, de multe ori cu Dumnezeu⁶⁵. Crăciun este îmbrăcat „în vestmînt mohorit, lungu-i, lat prejur pămînt, pe la poale-i polărit, pe de margini mărginit, împrejur de mînecele, luce stele mărunțele, între doi umeri de-ai lui, luce-mi doi luceferei, dar din față ce-i mai luce? Luce soare cu razele, da din dosu ce-i mai luce? Luce-i luna cu lumina”⁶⁶. Este de remarcant

⁵⁷ Ion Berciu, Al. Popa et H. Daicoviciu, *La forteresse dace de Piatra Craivii*, în *Celticum*, XII, sept. 1964, planșa 73, fig. 13.

⁵⁸ C. Daicoviciu, *La Transylvanie*..., o.c., p. 155.

⁵⁹ V. G. Cicerov, *Perioada de iarnă a calendarului agrar rus în sec. XVI—XIX*, Moscova, 1957, p. 154; Monica Brădulescu, *La luncile soarelui. Antologie a colindelor laice*, București, 1964, prefața.

⁶⁰ S. Fl. Marian, *Legende de maică domnului*, București, 1904, p. 29.

⁶¹ Alexiu Viciu, *Colinde din Ardeal*, București, 1914, p. 7.

⁶² Ion Chelcea, *Obiceiuri, credințe, colinde din satul Mada, județul Hunedoara*, în revista „Culegătorul”, an 1, Cluj, 1933, p. 24.

⁶³ Monica Brădulescu, *op. cit.*, p. 10.

⁶⁴ Alexiu Viciu, *op. cit.*, p. 35.

⁶⁵ Idem, p. 37.

⁶⁶ Idem, p. 35.

mantia de ceremonial purtată de bătrînul Crăciun a cărui înfățișare, cu toate simbolurile astrale, redă, evident, bolta cerească, amintind de cultul străvechi urano-solar existent la daci. Despre o zeitate păgînă existentă în credințele populare românești se amintește într-o colindă în care, la o masă stau de vorbă „Crăciun, sfînt bătrîn“, Cristos, gazda casei și Sf. Ion. Crăciun precizează, în discuțiile ce se poartă, că Cristos este „mai mic de zile“ decît el și că la nașterea acestuia, Crăciun și-a întins „poala de veșmînt mohorit“ în care i-a „căzut“ Cristos⁶⁷. Extrem de sugestiv ni se pare evidențierea bolții cerești (Crăciun) pe care se află astrul solar identificat, desigur, în creștinism, cu Cristos.

Odată cu redarea bolții cerești, în colinde este scoasă în evidență divinitatea solară. Astfel o colindă din Bucovina descrie cerul ca un covor mohorit, „slobozit pînă-n pămînt“, așezat pe un pat pe care Cristos „pară de foc“ zace răstignit⁶⁸. O altă colindă din Romos — Hunedoara începe cu invocarea: „Răsari soare, în toate laturile, în toate vadrurile“. Rostul invocării era ca soarele, odată răsărit să pătrundă în casă și să „aurească“ masa gazdei, adică să aducă belșug⁶⁹. Colindătorii le cer gazdelor să se trezească din somn deoarece e dimineața de Crăciun și „roșu soare a răsărit“⁷⁰. Ei au sosit „pe o rază de soare“⁷¹ și aduc pe „Dumnezeu adevărat, soare-n în raze lumnat“⁷². Sfatul sfinților și al îngerilor s-a adunat „la curțile lui Crăciun“ și căutînd să afle unde s-a născut Dumnezeu, se uită „în sus spre răsărit“ iar o zîină precizează că cel căutat se găsește „pe sub soare“⁷³. Surorile soarelui, de asemenea, au văzut pe fiul ce-l caută maica „spre dalbul răsărit“ și pe unde a trecut acesta, „izvoare a secat și cîmpuri verzi a uscat și codrii verzi a secat“⁷⁴. Într-o colindă din părțile Vașcăului, un tînăr umblă călare de-a lungul bolții cerești, cu biciul de foc în mînă și „orbea și bolnăvea“ pe toți cei ce priveau spre el⁷⁵. În cîteva colinde din satele hunedorene, Leșnic și Ruda, tînărul erou și-a scos calul din grajd, cal ce are „trei pene înșeluite, cu d-argint învăluite, cu d-aur acoperite“. El își joacă murgul și îl întoarce „după soare cînd răsare, după lună cînd e plină“. Jocul se petrece „în curtea soarelui“⁷⁶. Maica Domnului are, în multe colinde, doi fii: Ion și Sintion. Cel mai mare, Sintion poartă „inel din soare“ iar Ion, „inel de argint“. Cei doi fii călăreți sînt în curtea lui Crăciun⁷⁷.

⁶⁷ Idem, pp. 62—63.

⁶⁸ T. Pamfile, *Cerul și podoabele lui*, București, 1914, Academia Română, p. 52.

⁶⁹ Alexiu Viciu, *op. cit.*, p. 153.

⁷⁰ Monica Brătulescu, *op. cit.*, p. 12.

⁷¹ Emilia Comișel, *Antologie folclorică din Ținutul Pădurenilor*, ed. II, 1964, p. 31.

⁷² T. Pamfile, *Sărbătorile la români, Crăciunul*, București, 1914, Academia Română, p. 60.

⁷³ Sabin V. Drăgoi, *303 colinde cu text și melodie*, Craiova, 1925, p. 74.

⁷⁴ S. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 291.

⁷⁵ Idem, p. 292.

⁷⁶ Sabin V. Drăgoi, *op. cit.*, p. 88; Monica Brătulescu, *op. cit.*, pp. 136—137; Emilia Comișel, *op. cit.*, p. 48.

⁷⁷ Alexiu Viciu, *op. cit.*, p. 111.

Un accentuat sincretism al elementelor solare cu cele ale divinității cerești, „mohorite“ sau „innourate“ — potrivit unei expresii a lui Vasile Pârvan⁷⁸, se găsește în numeroase colinde, fapt ce întărește concluzia despre persistența unor elemente ale credințelor urano-solare străvechi. Astfel în colindele în care maica își descrie fiul pierdut, calul acestuia are șaua de aur și friul de argint, biciul este șarpe iar armele îi sînt fulgere ori tunete „de vară, cam de primăvară“⁷⁹. De asemenea, într-una din variantele Mioriței, fiul descris de către maică amintește de figura străvechiului „călăreț dunărean“:

„Călușeul lui,
Puiul zmeului
Seulița lui
Teasta zmeului!
Chingulița lui
Două năpirci negre
Din guri încleștate

Din coade-nodate
La el chingi sînt date!
Friulețul lui
Doi balauri galbeni
Din coade-nodați
La el friu sînt dați!“⁸⁰

Mitul nașterii din piatră a zeității Mitra a lăsat, de asemenea, urme în numeroase colinde. În unele, maica stă „să nască fiul din piatră“, după nașterea fiului, i-a fost pusă în mina acestuia o mătură de aur ori de argint pentru a curăța cerul de „negurele“⁸¹, adică să îndepărteze vremea rea, întocmai ca divinitatea urano-solară a geto-dacilor. În alte colinde, fiul aflat într-un stîlp de piatră, se naște prin crăpare în patru bucăți a stîlpului⁸².

Mitologia populară românească — afirmă Vasile Pârvan — a perpetuat tema existentă în credințele geto-dacilor cu privire la permanenta luptă „a unui erou cavaler împotriva zmeului“, păstrînd, în același timp, sub numele de zmeu, „vechiul concept dacic al demonului serpentiform care zboară prin văzduh“⁸³.

Tradițiile păstrate în Clopotiva (Hațeg) pomenesc de balaurii care „umblă pe sus, cu norii, mai ales cînd e vremea învrăjbită“. Oamenii, „cînd văd norii fierbind“, așează toporul cu tăișul în sus, iar „balauri aud și văd și se trag înapoi ori se duc pe păduri unde nu strică nimic la oameni“⁸⁴. Totodată, zmeii, balaurii sînt identificați cu norii, care rețin ploaia în caz că sînt „de secetă“, ori revarsă mana cerească, ploaia asupra pămîntului⁸⁵. „Sînt în cer niște zmei, puteri ale lui Dumnezeu. Ei sînt doi: unul la răsărit și altul la asfințit. Cel de la răsărit e de

⁷⁸ Vasile Pârvan, *Dacia*, București, 1957, p. 82.

⁷⁹ S. Fl. Marian, *op. cit.*, pp. 283—284; 289—291;

Emilia Comîșel, *op. cit.*, p. 31; *Istoria literaturii române*, vol. I, București, 1964, p. 27.

⁸⁰ Adrian Fochi, *Miorița*, 1964, p. 93.

⁸¹ Alexiu Viciu, *op. cit.*, pp. 51 și 63.

⁸² Nicolae Densușianu, *Dacia preistorică*, București, 1913, pp. 380—381.

⁸³ Vasile Pârvan, *Getica*, pp. 520 și 641.

⁸⁴ *Clopotiva, un sat din Hațeg*. Monografie întocmită sub conducerea lui Ion Conea, Institutul de științe sociale al României, București, p. 451.

⁸⁵ T. Pamfile, *Văzduhul după credințele poporului român*, București, 1916, pp. 85 și 95.

ploaie, de mană, cel de la asfințit, de secetă. Și cînd se face furtună, se aude tunînd și se vede fulgerînd, ei se bat. Atunci sloboade săgețile cel de la răsărit și cel de la apus și vezi pe cer cum unul dă în altul. Dacă dovedește cel de ploaie, e anul mînos; dacă dovedește cel de secetă, e secetos⁸⁶. Zmeii sînt puteri ale lui Dumnezeu“, atribute, deci, ale unei divinități care, la daci, stăpînea norii aducători de ploaie ori de calamități. Dacă se ține seama de faptul că, nu întîmplător, balaurul de ploaie se află la răsărit și se dă atenția cuvenită versurilor:

„Bumburel de argint
Ploaie (plouă n.n.) pe pămînt!
Bumburel de aur
Ploaie din balaur!“

cuprinse într-un străvechi obicei românesc din Țara Hațegului, în care se invocă ploaia pentru a crește „rodul pînă-n pod, spicul cît voinicul“⁸⁷, se poate conchide că divinitatea invocată să determine căderea ploii din balaurul-nor, este soarele „bunburel de aur“, desigur, investit și cu atribute celeste, de vreme ce stăpînește balaurii-nori, fapt ce atestă continuitatea străvechiului cult urano-solar în credințele populare românești.

Serpîi aducători, fie de ploaie fie de secetă, sînt pomeniți și în credințele altor popoare. Astfel, la azteci, — potrivit relatărilor lui George C. Vaillant — „Orientul era încredințat zeului ploii, Tláloc, și lui Mix-coatl (șarpele făcut din nori) zeul norilor, alcătuiind regiunea de abundență“⁸⁸. M. E. Matie arată că „în credințele multor popoare, șerpîi poartă vina dispariției diferitelor surse de umiditate și în special a ploii“⁸⁹.

Menționat frecvent în colindele laice românești, porumbelul continuă să reprezinte ideea de fertilitate, legată de credințele străvechi urano-solare dacice. Astfel, zburînd „pe deasupra porții cerului“ sau poposind pe casa gazdei căreia îi este dedicată colinda, porumbeii sînt „stol de-al soarelui“, „golumbi de aur“⁹⁰. Gazda, zărindu-i așezați pe casă, cere soției să întindă masa pe care să „reverse“ grîu și să așeze colac, o vadră de vin și un galben. Porumbeii, văzînd această primire ce li se face, „de sus, jos că s-or lăsa, în casă că ne-or intra, griușor vor aduna, apă veseli or gusta“, după care, zburînd, „cu norii s-or mes-teca“⁹¹.

În unele colinde, atît porumbeii, identificați cu norii, cît și gazda, săvîrșesc acte care s-ar putea include într-un ritual ce amintește de străvechiul cult solar-agrar. Astfel, de repetate ori „solul soarelui“, porumbelul alb, al cărui cap „bate-n aurel“, iar ciocul „în argințel“ sau pilcurile de porumbei coboară, în chip de nor, „în prundul mării“ de

⁸⁶ Idem, p. 85.

⁸⁷ T. Pamfile, *Văzduhul...*, p. 135.

⁸⁸ George C. Vaillant, *Civilizația aztecă*, București, 1964, p. 176.

⁸⁹ M. E. Matie, *Miturile Egiptului antic*, București, 1958, p. 45.

⁹⁰ Monica Brătulescu, *op. cit.*, p. 270.

⁹¹ Idem, p. 237.

unde luînd apă, „rouează“ casa gazdei. Acesta nu se trezește din somn, iar porumbeii coboară și iau în ciocuri „griurele, daurele“, zboară și se transformă în nori, pentru a sosi din nou la geamul casei unde „cu griurele-mi sămănară“. Deștepîndu-se și văzînd porumbeii prevestitori ai fertilizării pămîntului, gazda, luînd arcul și săgețile, trage spre nori pentru a determina căderea ploii. Scena „săgetării“ norilor, amintind practici geto-dacice, este redată, plastic, în versurile unei colinde:

*„Soare-n cer, soare-n pămînt,
Soare-n curte-a răsărit
Și omul mi-e adormit.*

— — — — —
*Iar pe bolta cerului,
În bătaia soarelui
Sînt stoluri de porumbei.
Trăsei cu săgeata-n ei
Și zburară
Și săltară,
Cu doi nori se-amestecară
Și ca ploaia coborîră”⁹²*

La numeroase populații agricole se găsește practica magică a „imitării căderii ploii“. Învățațul Iulius E. Lips arată: „Sînt însemnate și numeroasele forme de vrăji menite să aducă ploaia, căci binefacerile acesteia pentru creșterea plantelor nu sînt mai prejos de cele ale soarelui. La asemenea serbări, locul cel mai de seamă îl ocupă totdeauna imitarea ploii. Așa, de pildă, se varsă apă pe pămînt... În vreme de secetă, populațiile de agricultori stropesc plante cu apă... ca să îndemne cerul să facă la fel”⁹³.

Într-un stadiu al evoluției istorice în care cunoașterea legilor naturii și societății era limitată și confuză, încercarea de a influența realitatea și prin acțiunea nemijlocită a cuvîntului reprezenta o tentativă a oamenilor de a interveni în lumea înconjurătoare. Ori, „la baza vechilor colinde — afirmă V. I. Cicerov — a stat credința în puterea magică a cuvîntului”⁹⁴. Atrage atenția, în acest sens, în numeroase colinde, insistența cu care li se cere colindătorilor să îndeplinească un anumit ritual legat de căderea ploii:

*„Veniți, voi juni buni,
Veniți, lin, mai citilin
Ca soarele prin senin
Să săriți în cea grădină
Că-n grădină-i o stupină,
Și-n stupină o fîntînă
Și-n fîntînă-i apă lină“.*

⁹² N. I. Dumitrașcu, *Cîntări de stea și colinde*, București, ed. 1940, pp. 165—166.

⁹³ Iulius E. Lips, *Obîrșia lucrărilor*, 1960, pp. 450—451.

⁹⁴ V. I. Cicerov, *op. cit.*, p. 142.

Tinerii sînt solicitați să ia apă în căldări, să rupă un fir de trandafir sau de calomfir și un mănunchi de busuioc cu care, muiate în apa din fintină, să stropească, „să roureze“, pentru ca „rînd în rînd să ploaie-n rînd“⁹⁵. Stropirea cu apă de către tinerii colindători cărora li se cere să vină „ca soarele“, va aduce „roadă grielor și mană viilor“⁹⁶, evident prin ploaia ce va cădea.

Tema răpirii Europei de către un zeu urano-solar, se află inclusă în repertoriul colindelor laice românești. Pe mare înoată un „bou sur“ sau „bou negru“, cu coarnele și copitele „aurite“ sau „intrargințite“. Între coarne poartă un leagăn de mătase sau de aur. Leagănul, în care stă o tinărară, se identifică, uneori ca un nor negru așezat „coale-n sus, pe lîngă cer“⁹⁷.

Scena răpirii eroului cavaler cu un leu, în care tinărul nu ucide animalul ci îl leagă și coboară de la munte, își găsește, de asemenea, loc în numeroase colinde⁹⁸.

Persistența unor elemente ale culturii spirituale a strămoșilor daci în cultura populară românească constituie o indiscutabilă mărturie a vechimii și continuității poporului român.

De-a lungul existenței lor, românii au conservat și dezvoltat tezaurul culturii populare în care elementele de continuitate dacică s-au topit în mod organic.

LES ÉLÉMENTS DE LA CULTURE SPIRITUELE DACE DANS LES HABITUDES TRADITIONNELLES ROUMAINES

Résumé

Conformément aux recherches scientifiques des habitudes de l'hiver qui appartiennent aux roumains, les auteurs mettent en évidence l'idée de la permanence et de la continuité dans les traditions roumaines.

⁹⁵ *Istoria literaturii române, op. cit.*, p. 22.

⁹⁶ *Anuarul Arhivei de folclor*, III, 1935, Acad. Română, București, p. 178.

⁹⁷ *Idem*, IV, p. 115; Sabin V. Drăgoi, *op. cit.*, p. 19; Alexiu Viciu, *op. cit.*, pp. 133, 135, 155; Monica Brătulescu, *op. cit.*, p. 175.

⁹⁸ Monica Brătulescu, *op. cit.*, pp. 69—71 și 75; Sabin V. Drăgoi, *op. cit.*, p. 14; Emilia Comișel, *op. cit.*, p. 38; Alexiu Viciu, *op. cit.*, pp. 138 și 140.